

دیوانا

خالد سندۆری

سهنتهري زاخو بو شهكولينين كوردى

ديوانا خالد سندورى	پهرتووك
د. فاخر حهسهن گولى	شهوژارتن و بهرههفكرن
چاپا ئيكي 2025	چاپ
ماهر طاهر صالح	ديزايين
وارهپيل عهبدولباقى	بهرك و پيداچوونا ديزاييني
978-9922-661-60-5	ISBN
D- / 2521 / 25	ژمارا سپاردنى

© مافن چاپي ين پاراستيه بو
سهنتهري زاخو بو شهكولينين كوردى

Zakho Centre
for Kurdish Studies

سهنتهري زاخو بو شهكولينين كوردى

✉ zcks@uoz.edu.krd ☎ +964 (0) 751 536 1550
📍 Iraq-Kurdistan Region, Zakho- University of Zakho

ديوانا خالد سندوري

قهوژارتين و ناماده كرن

د. فاخر حهسهن گولي

پیشہ کی

ههلبهستفان (خالد سندووری) ئیکه ژ ئهوان ههلبهستفانان ئهوین
 ئهقیندارئ گهل و وهلاتی، ب درئزاهیییا ههلبهستفانهاندنا ئهوی، کیم
 ههلبهست ههنه تاما وهلاتپاریزیی تیدا نهبیت، ئهفه ئهوی چهندئ دگههینیت
 کو ناقبری کهسهک بوویه ب ئاخا خوهقه یخ گریدای بوو، لهورا خالا ههر
 سههرکی و گرنگ ل نک نافهاتی ههززیکرنا نیشتمان و ئافاکرنا ئهوی
 بوویه، د ئهقی پیشهکییدا ههول هاتیبهدان ب کورتی ژیاننامهیا (خالد
 سندووری) ژ لایخ جفاکی، زانستی - رهوشهنبری و سیاسی ل گهل ئامازهکرن
 ب گرنگترین خالین گریدای ب ئهقی دیوانی بهیتهکرن.

ههلبهستفان ژ لایخ جفاکیفه:

خالد مهلا ئهحمهد مهلا عهلی مهلا موحهمهد ناقدار ب (خالد
 سندووری) ل سالا (۱۹۳۷)ئ ل گوندئ (ئیکمالا عهلی گیندهلا) - دهقهر
 دۆسکییان - پارێزگهها دهۆکی هاتیبه سهر دونیای، ژ مالباتهکا ئایینی -
 زانستی بوویه ناقدار ب (مهلا عهلی)، زارۆکینیا خوه ل گوندئ ئیکمالا علی
 گیندهلا درباز کربوو، ژيانا ههقزینیی ل گهل خانم (تهنییه عهبدوولحهکیم
 ئیسماعیل) پیکهینا لی بی زارۆک بوون، پاشان ل گهل خانم (نهسرین
 عهبدوولمهجید ئیسماعیل) خیزان پیکهینا و خودایخ مهزن سئ کوپ (زاگرۆز،
 باهۆز و ههقدوز) و پینچ کچ (هۆزان، سۆزان، دوزان، گول و گولاڤ) ب ئهوان
 بهخشی.

ههلبهستفان ژ لایخ زانستی - رهوشهنبیریفه:

خالد سندووری، کهسهک مال مهلا بوویه و باب و باپیئ ئهوی مهلا
 بووینه، لهورا ههر ژ زارۆکینیی ل دهف بابخ خوه دهست ب خواندنا قورئانا
 پیروژ و پهرتووکی ئایینی کر و ههتا گههشتیه ئاستهک باش کو ئهوی
 (جامی)یه، لی بهردهوامی نهدا خواندنا خوه یا ئایینی، ههر ب ئهقی مهبهستی ل
 سالا (۱۹۵۲)ئ بهرهف گوندئ (پیرومهرا) ل دهقهر دۆسکییانقه چوو و ژیهر
 نهبوونا پیزا دوویخ یا قۆناغا سههرتایی ههر ئیکسههر دهست ب پیزا دوویخ ل

خواندنگه‌ها گوندی نافرې کر. لی شیانین ئەوی گەلەک ژ ئەقە چەندی باشتر بوون، لەو‌را بەره‌ف باژیرې دەۆکی‌قه چوو و ل خواندنگه‌ها (دەۆک یا دووی) ریزا چاری خواند و ریزا پینجی و شەشی ل خواندنا (دەۆک یا ئیک) د زمانئ ئینگلیزیدا ب داوی هینا، هەروەسا هەردوو قۆناغین نافرې و ئامادەیی ل دەۆکی ب دووماهیەک هینان. هەژێ گۆتینیە ژبەر رەوشا ئەوی سەردەمی یا سیاسی و کاری ئەوی د ناف ریزین ئیکەتییا قوتابییین کوردستانیدا، خوە گەهاندە باژیرې بەغدا و پیشکیشی کۆلیزا (لەشکەری، پولیسی و فرۆکەقانی) یی کر، لی ژبەر کورد بوونا ئەوی نەهاتەومەرگرتن، لەو‌را پیشکیشی (پهیمانگه‌ها ساخله‌میی یا خوه‌پاراستنئ - معهد الصحة الوقائية) ل بەغدا کر و هاتەومەرگرتن و ل سالا (۱۹۶۴) ئ ب سەرکەفتیانە ب داوی هینا، ژبەر زیرەکاتی و شیانین ئەوی ل (رادیویا کوردی) ل بەغدا وهک پیشکیشکاری بەرنامەیه‌کی هاتەومەرگرتن و پاشان هاتەدامەزراندن، لی دەست ژ کاری بەردا و بەره‌ف باژیرې هەولیرێقه چوو و وه‌کو فەرمانبەر ل رێقه‌بەرییا ساخله‌میی هاتە دامەزراندن، هەر ل ئەوی‌رې ب هاریکاری و پشتەقانییا مامۆستا (مدحەت بئ خەو) دەست ب نفیسین و قەهاندنا هەلبەستان کر و هەتا پشتی بهیاننامەیا (۱۱) ی ئادارا سالا (۱۹۷۰) یی واتە ل سالا (۱۹۷۲) یی زقیرقه باژیرې دەۆکی و بەردەوامیدا کاری خوە د کەرتئ ساخله‌مییدا، پاشان بوو ئەندامئ (ئیکەتییا مامۆستاییین کوردستانئ - تایئ دەۆکی) و ل گەل مامۆستا (ئەحمەد عەبدووللا زەرۆ) و چەند هەقالەکیین دی گۆقارا (هیقی) ل باژیرې دەۆکی بەلاقەر. پشتی ل سالا (۲۰۰۶) ئ هاتی خانەنشینکر، دەرڤەتەکا پتر بۆ پەیدا بوو و دەست ب ئامادەکر و چاپکرنا بەره‌مەین خوە یین هەلبەستان ب قەبارەیا بچوووک کر کو پیکهاتینە ژ: ۱. ئازرۆک و ئازرین ۲. سەودا سەری ۳. دەستەبار. سەرپرای ئەقان چەندین بەره‌مەین نەچاپکری ژ یین هەین: ۱. کۆمەکا هەلبەستان ۲. دینی بها - زەرادەشتی د سئ بەرگەیاندا (a) ناف و وار (ب) پەراستن و ریزگرتن (ج)

ياسا و داب و نهريت و كومهلایهتی. ۳. ئیبراهیم د ناف کیش و بيشادا. ب کورتی ههتا مالئاقایییج دهست ژ نئیسین و قههاندنا ههلبهستان بهرنهادا.

ههلبهستان ژ لایج سیاسیه:

خالد سندوری، کهسهکئ وهلاتپاریز بوویه و ههز ژ گهل و وهلاتیج خوه دکر، سههرپرای ئهو پینگافین ئهوی بو ئهدهب و زمانئ کوردی هاقیتین، خزمهتهکا بهرجاڤ یا کوردایهتییی کرپیه و ل سالا (۱۹۷۴)ئ چوو بوو د ناف پریژین شورهشا ئهیلوولیدا (۱۹۶۱ - ۱۹۷۵)ئ و بو پیشمههرگهیی پارتی دیمووکراتی کوردستان و ههتا ب داوی هاتنا شورهشا ناقبری پیشمههرگه و نوژداری شورهشی بوو، سههرپرای ئهقیچ چهندي ژ بهر ههلوپستی ئهوی یی کوردایهتی و وهلاتپاریزییج بو ماوهیهکی کهفتیه د زیندانیدا، ههر کهسی ب هووری ههلبهستی ناقبری بخوینیت دئ ئاگههداری ههستی ئهوی یی کوردینییی بیت و دئ زانیت ههلبهستان چهنده هه مخوری گهل و وهلاتیج خوهیه.

مالئاقاییا ههلبهستانی:

ماموستا خالد سندوری، خوهدی ساخلهمییهکا باش بوو، لیچ پشتی تووشی قایروسا کورونایج بووی و ل خهستهخانهیهکا باژپری دهوکئ هاتی نئانندن، ل ریککهفتی (۲۰۲۱/۳/۱۷)ئ بو ههتا ههتایی ژ ئهقی جیهانی بارکر.

چهنده تیبینیین گرنگ ل سههر بهرهه می:

ئهف بهرهه مه مینا گشت بهرهه مین دی یین ئهدهبی خوهدی چهندين تیبینیین گرنگ و ب ئهقی شیوهییج ل خوارینه:

- ئهف دیوانه ژ ههلبهستی وهلاتپاریزی - سیاسی، ئهقینداری، جفاکی و پموشهنبیری پیکهاتییه ههژمارهکا بهرجاڤ یا ئهوان گریدای ب ئهقینداریییقهنه، لی ههژی گۆتئییه کو ههر چهنده ههلبهستانی ل سالا (۱۹۶۴)ئ دهست ب قههاندنا ههلبهستان کرپیه، لیچ ب تنی خوهدی

ھەلبەستەكە و ل ئەقىرىن پراوەستیانەك ھەيە ھەتا دگەھیتە سالا
 (۱۹۶۹) ئ ئەوژى ب تىن ئىك ھەلبەستە، لى ل سالا (۱۹۷۰) ئ ھەتا
 ناھەراستا سالا (۱۹۷۵) ئ ھەژمارەكا بەرچاڧ يا ھەلبەستان ڧەھاندییە
 كو دگەھیتە (۶۷) ھەلبەستان، لى دووبارە بۆ ماوى دەھ سالان
 ڧەھەتیانەك ھەيە ھەتا سالا (۱۹۸۵) ئ واتە دناڧەرا سالىن (۱۹۸۵) -
 (۱۹۸۶) ئىدا ب تىن ھەشت ھەلبەست تۆمار كرىنە، لى ديسان
 ڧەھەتیانەكا گەلەك درىژ يا ھەي واتە ناھەراستا سالا (۲۰۰۱) ئ
 دەستپىدكەت و ب ئەقى شىۆھىي: (۱) ل سالا (۲۰۰۱)، (۱) ل سالا
 (۲۰۰۲)، دووبارە پراوەستیانەك يا ھەي كو (۲) ل سالا (۲۰۰۵)، (۱) ل
 سالا (۲۰۰۷)، (۱) ل سالا (۲۰۰۸)، (۲) ل سالا (۲۰۰۹)، دووبارە ڧەھەتیانە
 دى يا ھەي ھەتا سالا (۲۰۱۶) ئ كو (۱) ل سالا (۲۰۱۶)، (۲) ل سالا
 (۲۰۱۷) ئ، (۲) ل سالا (۲۰۱۸) ئ، (۶) ل سالا (۲۰۱۹) ئ، (۱۴) ل سالا
 (۲۰۲۰) ئ و (۲) ل سالا (۲۰۲۱) ڧەھاندینە.

- دوو بەشىن ئەقى بەرھەمى كو یخ ئىك ب ناڧى (ئوپەرىتا ئەقىن و
 بەنگین شانۆگەرىيەكا ھۆزانى)، خالد سىندۆرى سەبارەت ئەقى
 ئىسىيە و دبىژىت: "بابەت: ل سەر كورەكى كوردستانییە ژ
 خىزانەكا كەدخودا و ئویجاخەكا ناڧدارە ل كوردستانا باكور ل
 ژىەك ۲۰-۲۵ سالى، خىزاننا خۆ دەھلىت و بەرەڧ كوردستانا باشور
 دەھىت، ب رەنگەك نەھىنى، ھەرۆھكى ئەردى داعویرای". ھەژى
 گۆتئیە كو ب شىۆھىي پەخشان و ھۆزان ھاتییە ئىسىن و ژ چار
 دیمەنان پىكھاتییە. بەشى دووی ب ناڧى (ھارىكارى شەنگەستىن
 ژيانى يە) ئەڧ بەشە ب شىۆی داستان ل سەر نەخوھشەكى ل
 نەخوھشخانئ ھاتییە ئامادەكرن.

- ئەڧ دیوانە تەڧایا ھەلبەستىن بەلاڧكرى یىن ھەر سى بەرھەمىن
 چاپكرىن ب ناڧى (ئازرۆك و ئازرىن)، (دەستەبار) و (سەوداسەرى) و
 ھەلبەستىن نەبەلاڧكرىیىن (خالد سىندۆرى) ب خوھڧە دگرىت، لى

ههژی گۆتنييه كو د ناماده كرنا ئهقى بهرهميدا پشتبهستن ل سهر دهستنقيسين پهسهنين ههلبهستقانى هاتيهكرن، ئىخ جوداهييا ههلبهستين چاپكرييين ل سهرى دياركرى ل گهل دهستنقيسين ههلبهستقانى د پهراويزاندا هاتينهنقيسين.

- پتريا ههلبهستين ئهقى ديوانى ل باژيرى (دهوك) ئى و هندهك زى ل باژيرى (هولير) ئى و چهندهك زى ل گوندى (كانى ماسى - دهقهر) بهروادى بالا) و ئىك ل باژيرى (بهغدا) و ئىك ل گوندى (سندور) هاتينه قههاندن.

- تهقايا ههلبهستين ئهقى ديوانى (رؤژ و ههيف و سال) و جهق قههاندى هاتينه دياركرن و ههر ل دووف ئهوى هاتيه پىكخستن.

- ئىكهمين ههلبهستا ژ لايى ههلبهستقانيقه هاتى قههاندن، ههلبهستا ب نافونيشانى (بهژن زراف) كو ل سالا (۱۹۶۴) ئى ل باژيرى (بهغدا) ل سهر ئهقينداريى بوويه، د دهستپىكا ههلبهستيدا هاتيه:

چاف پهشى بهژن زراف ل من شىلى بوون ههمى ئاف
ههتا كهنگى خو بگرم بو كهسهكى ئى بى ناف؟

د داويا ههلبهستيدا هاتيه:

بهزى دلى من هليا كورهبوون ل من ههردوو چاف
ئهزا هاتيم فرۆتن بى نرخ و بها و دراف

- دووماهيك ههلبهستا ئهقى ديوانى ل ژير نافونيشانى (ههقزىنى) يه كو ل پىكهفتى (۲۰۲۱/۱/۳) ئى هاتيهقههاندن پشتى ئهقى هيج ههلبهستهك نههاتيه نقيسين و د دهستپىكا ههلبهستيدا هاتيه:

كهسى مايه بى ههقزىنى
ئاغا بيت يان زى بهگ